

บทที่ 9

สภาพบ้านเมืองสมัยพระเจ้าจักรพรรดิ

ในการปกครองประเทศ ผู้ปกครองย่อมมีเจตนารมณ์ที่จะให้ชาติบ้านเมืองมีความสงบสันติ มีความเจริญมั่นคง และประชาชนมีความอยู่เย็นเป็นสุขปลอดภัยเป็นประการสำคัญ การจะบรรลุผลเช่นนี้ ผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้มีภูมิธรรมสูง พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นใหญ่เหนือราชาทั้งหลายด้วยคุณธรรม พระองค์จึงสามารถเป็นผู้นำบังคับทุกขบ่ารุงสุข เป็นที่พึ่งและเป็นผู้นำในค่านิยมชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรได้ ความเป็นผู้มีธรรมะของพระองค์สามารถอ่านวสันตสิสุขให้แก่อานาประชาราษฎรได้ทั่วถึงกัน

สภาพบ้านเมืองในสมัยพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นสภาพบ้านเมืองที่เจริญรุ่งเรือง อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากความทุกข์ร้อนยากเข็ญ ทุกคนปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง เว้นจากการเบียดเบียนกันและกัน โรคภัยไข้เจ็บและภัยพิบัติต่าง ๆ ไม่เกิดขึ้นเลย สภาพดังกล่าวนี้มีกล่าวไว้ในวรรณคดีบาลีและวรรณคดีสันสกฤต ดังต่อไปนี้

9.1 สภาพบ้านเมืองสมัยพระเจ้าจักรพรรดิในวรรณคดีบาลี

ความเจริญมั่นคงของบ้านเมืองและการดำรงชีวิตอยู่อย่างเป็นปรกติสุขของราษฎร จะมีขึ้นได้ก็ด้วยการมีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรมยิ่งเป็นเจ้าผู้ครองประเทศ เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิมหาสุทิสสนะทรงครองราชสมบัติอยู่นั้น เมืองกุสาวดีก็เป็นเมืองที่รุ่งเรือง มีผู้คนหนาแน่น อุดมสมบูรณ์ อีกทั้งภริกาภิกรมด้วยเสียงต่าง ๆ ในมหาสุทิสสนสูตร คัมภีร์ที่ชนิทาย มหา-วรรณ มีข้อความกล่าวพรรณาสภาพเมืองกุสาวดีไว้ดังนี้

ธัญญา อานนุท มหาสุทิสสนสุส อัย กุสินารา กุสาวดี นาม ราชธานี
 อโหสิ ฯ ปุรุติเมณ จ ปจฺจติเมณ จ หฺวาทสโยชนานิ อายาเมณ อุตฺต-
 เรณ จ ทฺกุชิณเณ จ สตฺตโยชนานิ วิตุถาเรน กุสาวดี อานนุท

ราชธานี อีทุธา เจว อโหสิ ฆีตา จ พุชนา จ อากิณณมนุสสา
 จ สุกิญา จ ๑ เสยฺยดาปี อานนุท เทวานัน อาลกมนุทา นาม ราช-
 ธานี อีทุธา เจว อโหสิ ฆีตา จ พุชนา จ อากิณณกฺษา จ สุกิญา
 จ เอวเมว โช อานนุท กุสาวตี ราชธานี อีทุธา เจว อโหสิ ฆีตา
 จ พุชนา จ อากิณณมนุสสา จ สุกิญา จ ๑ กุสาวตี อานนุท ราช-
 ธานี ทสฺหิ สหฺเทหิ อวิวิตฺตา อโหสิ ทิวา เจว รัตฺตี จ เสยฺยตีหิ
 หคฺคิสฺสฺหฺเทเน อสฺสสฺหฺเทเน รตฺสฺหฺเทเน เภริสฺหฺเทเน มุทิงฺกสฺหฺเทเน วิณาสฺหฺ-
 เทเน คีตฺสฺหฺเทเน สมฺมสฺหฺเทเน ตาลสฺหฺเทเน อสถ ปิวถ ชาตฺถาติ ทสฺเมน
 สหฺเทเน ๑ ¹

คำแปล

คูร์อานนฺท์ เมืองกุสินารานี้มีนามว่า กุสาวตี เป็นราชธานีของพระเจ้ามหา-
 สุกิสนะ โดยยาวคานทิสฺบุรพาและทิสฺประจิม 12 โยชนฺ์ โดยกว้างคานทิสฺอุตรและทิสฺ
 ทักษิม 7 โยชนฺ์ คูร์อานนฺท์ กุสาวตีราชธานีเป็นเมืองที่มั่งคั่งรุ่งเรือง มีชนมาก มนุษย์
 หนาแน่นและมีภิกษาหาไคงาย คูร์อานนฺท์ อาลกมันทาราชาธานีแห่งเทพเจ้าทั้งหลาย
 เป็นเมืองที่มั่งคั่งรุ่งเรือง มีชนมาก ยักษ์หนาแน่น และมีภิกษาหาไคงาย แม้นั้นใด เมือง
 กุสาวตีราชธานีก็ฉนั้นเหมือนกัน เป็นเมืองที่มั่งคั่งรุ่งเรือง มีชนมาก มนุษย์หนาแน่น
 และมีภิกษาหาไคงาย คูร์อานนฺท์ กุสาวตีราชธานี มีได้เจียบจากเสียง 10 ประการ

¹ สุยามรรุสสุส เทปิฏกั สุตฺตฺนคฺคปิฏเก ทีฆนิกายสุส มหาวคฺโค (พระนคร :
 โรงพิมพ์มหายานกุฎราชวิทยาลัย, 2501), หน้า 196-97.

ทั้งกลางวันและกลางคืน คือ เสียงช้าง เสียงม้า เสียงรถ เสียงกลอง เสียงตะโพน เสียงพิณ เสียงซำบรอง เสียงกังสกาล เสียงประโคม และเสียงเป็นที่ 10 ว่า ทานทั้งหลายจงบริโภคน จงดื่ม จงเคี้ยวกิน ¹

ในจักกวัตติสูตร คัมภีร์ที่ชนิกาย ปาฎิกวรรค เมื่อพระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ถึงพระจักรพรรดิในอนาคต คือ พระเจ้าสังขะโคตรัสเล่าถึงสภาพบ้านเมืองในชมพูทวีปสมัยพระจักรพรรดิสังขะไวยว่า

อสีทิวสุตสหัสสาयुเกสุ ภิกขเว มนุสเสสุ อภัย ชมพูทีเป อิหุโข เจว
ภวิสฺสตี ฌีโต จ กุกกุณสมุปาติกา คามนิกมราชธานีโย ฯ อสีทิวสุตสหัส-
สาयुเกสุ ภิกขเว มนุสเสสุ อภัย ชมพูทีเป อวีจิ มนุญเญ ฌุโณ ภวิสฺสตี
มนุสเสหิ เสยฺยถาปิ นหวนํ วา สารวนํ วา ฯ อสีทิวสุตสหัสสาयुเกสุ
ภิกขเว มนุสเสสุ อภัย พาราณสี เกตุเมที นาม ราชธานี ภวิสฺสตี
อิหุชา เจว ฌีตา จ พุชฺชนา จ อากิณณมนุสฺสา จ สุกิชา จ ฯ
อสีทิวสุตสหัสสาयุเกสุ ภิกขเว มนุสเสสุ อิมสฺมี ชมพูทีเป จตุราสีตินคร-
สหัสธานี ภวิสฺสนฺติ เกตุเมทีราชธานีเปมุขานี ฯ ²

คำแปล

กษัตริย์ทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ 80,000 ปี ชมพูทวีปนี้จักมีมั่งคั่งและรุ่งเรือง
มีบ้านนิคมและราชธานีพอชั่วโกปิตก กษัตริย์ทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ 80,000 ปี

¹ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 10 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 2 ทีฆนิกาย
มหาวรรค (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2514), หน้า 160-61.

² สยามรัฐสวด เทปิฎก สุตตฺตปิฎก ทีฆนิกายสฺส ปาฎิกวคฺโค (พระนคร :
โรงพิมพ์มหาภูมิบาลวิทยาลัย, 2502), หน้า 82.

ชมพูทวีปนี้ ประหนึ่งว่าอเวจันรก จักยึดเย็บไปด้วยผู้คนทั้งหลาย เปรียบเหมือนป่าไม้อ้อ หรือป่าสาละพฤกษ์¹ ฉะนั้น กุรกริกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ 80,000 ปี เมือง พาราณสีจักเป็นราชธานี มีนามว่า เกตุมดี เป็นเมืองที่มั่งคั่งและรุ่งเรือง มีพลเมือง มาก มีผู้คนค้ำคั่ง และมีอาหารสมบูรณ์ กุรกริกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ 80,000 ปี ในชมพูทวีปจักมีเมือง 84,000 เมือง มีเกตุมดีราชธานีเป็นประมุข ฯ²

ในกฎตันตสูตร คัมภีร์มัชฌิมนิกาย พระพุทธองค์ตรัสเล่าถึงพระเจ้ามหาวิชิตราช พระราชาผู้ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่ง ผู้ทรงกระทำยัญพิธีด้วยนโยบายการปกครองอันค้ำคั่ง ทรง เอาจนระนำใจพลเมืองด้วยการทนุบำรุง ความเสียสละ และความโอบอ้อมอารี ผลก็คือ ทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไปตามที่พระองค์ปรารถนา บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง พลเมืองมีความ สงบสบาย สภาพบ้านเมืองในสมัยของพระองค์ปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนี้

¹ ป่าสาละพฤกษ์ ท่านแปลจากศัพท์ภาษาบาลีว่า สารวณฺ์ ในพทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ และใน The Pali Text Society's Pali-English Dictionary ของ T. W. Rhys Davids ไม่มีคำแปลของศัพท์ว่า สาร ที่หมายถึงชื่อของต้นไม้เลย และถ้าจะแปลว่า สาละพฤกษ์ของเป็นคำบาลีว่า สาละ ไม่ใช่ สาร

ได้ตรวจสอบกับพระไตรปิฎกฉบับบาลีสันทาคี ท้าวอักษรเทวนาคี คำว่า สารวณฺ์ ในพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐนั้น ในพระไตรปิฎกฉบับบาลีสันทาคี หน้า 60 เป็น "สารวณฺ์" คำว่า สร ในพทานุกรมและพจนานุกรม 2 เล่มที่เอ่ยชื่อข้างต้น แปลว่า ไม้อ้อ สารวณฺ์ จึงแปลว่า ป่าอ้อ กุกับ นพวณฺ์ ซึ่งแปลว่า ป่าอ้อ คำแปลนี้ เข้ากับใจความในพระ- โยคโคกี้

จึงมีความเห็นว่า คำว่า สารวณฺ์ ที่ในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงท่านแปล ว่า ป่าสาละพฤกษ์ นั้น ที่ถูกต้องควรจะเป็น สารวณฺ์ และแปลว่า ป่าอ้อ

² พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 3 ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2514), หน้า 65-66.

เอว โภทิ โข พุราหมณ ราชา มหาวีรชิต ปุโรหิตสฺส พุราหมณสฺส
 ปฏิสฺสุทฺวา เบ ปน ญญโณ ชนฺปะเท อุตฺสหิสฺส กสิโกรฺกเช เตสฺ ราชา
 มหาวีรชิต พิชฺสกคฺคํ อนุปฺปหาสิ เบ ญญโณ ชนฺปะเท อุตฺสหิสฺส วาณิชฺชาย
 เตสฺ ราชา มหาวีรชิต ปากคํ อนุปฺปหาสิ เบ ญญโณ ชนฺปะเท อุตฺสหิสฺส
 ราชปฺริสา เตสฺ ราชา มหาวีรชิต ภคฺคเวคฺคตฺนํ กปฺเปสิ เต ว มนฺุส-
 สสา สกมฺมปฺสุตา ญญโณ ชนฺปะทํ น วิเหสฺสุ ๑ มหา จ ญญโณ ราชสิโก
 อโหสิ เขมฺมสิริตา ชนฺปะทา อกฺกณฺณา อนุปฺปิพา มนฺุสสา มฺุหา โมทมานา
 อูเว ปุคฺคเต นจฺเจนฺุตา อปารุคฺชรา มฺุญญเญ วหฺริสฺสุ ๑¹

คำแปล

กุนฺรพฺราหมณ พระเจ้ามหาวีรชิตราชทรงรับคำพราหมณ์ปุโรหิตแล้ว ก็ได้พระราช-
 ทานชาวปลูกและชาวกินแกผลเมืองในบ้านเมืองของพระองค์ที่ชะม๊กเขม่นในกสิกรรมและ
 โกรกชกรรม พระราชทานทุนแกผลเมืองในบ้านเมืองของพระองค์ที่ชะม๊กเขม่นในพาณิชย-
 กรรม พระราชทานเบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนแกข้าราชการในบ้านเมืองของพระองค์ที่ชยัน
 พลเมืองเหล่านั้นนั้นแต่ละได้เป็นผู้ชวนชววยในกาแรงงานตามหน้าที่ของตน ๆ ไม่ได้เบียด-
 เบียดบ้านเมืองของพระองค์ อนึ่ง กองพระราชทรัพย์จำนวนมากได้เกิดมีแล้วแกพระองค์
 บ้านเมืองใดคำรงอยู่ในความโงซม หาเสี้ยนหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมือง
 ชันชมยินดีต่อกัน ยังบุตรโหฟอนอยู่บนอก ไม่ตองปฎิประทุเรื้อนอยู่แล้ว ๑²

¹ สุยามรฺกฺรฺสฺส เตปิฏกํ สุตฺตฺนคฺปิฏเก ทิฆนิกายสฺส สีลขันชวรกโค (พระ
 (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2470), หน้า 172-73.

² พระไตรปิฏกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 9 พระสุตฺตคฺปิฏก เล่ม 1 ทิฆนิกาย
สีลขันชวรก (พระนคร . โรงพิมพ์การศาสนา, 2514), หน้า 175.

9.2 สภาพบ้านเมืองสมัยพระจักรพรรดิในมหากาพย์รามายณะ

พระจักรพรรดิทรงมีธรรมเป็นเครื่องปกครอง คือ ทรงมีธรรมเป็นเครื่องปกครองพระองค์เองและผู้อื่น เมื่อเป็นดังนี้ ธรรมย่อมเข้าถึงจิตใจประชาชน ผลก็คือ การปกครองเป็นระเบียบเรียบร้อย ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขและบ้านเมืองมีสันติสุข เจริญมั่นคง สภาพการณอย่างนี้จะเห็นได้จากบทพรรณนาสภาพบ้านเมืองในสมัยของพระราม ควบบทโคลงดังต่อไปนี้

nādhayo vyādhayaścāiva rāme rājyaṃ praśāsati /
pakvasasyā vasumatī sarvāuśadhisamanvitā // 8//

เมื่อพระรามทรงปกครองราชอาณาจักรอยู่ ไม่มีความยากลำบาก ไม่มีความเจ็บป่วย พื้นแผ่นดินมีรวงข้าวสุก (เหลือทิ้งอร่าม) และสระพริ้งด้วยผักหญ้าทุก ๆ ชนิด

na bālo mriyate tatra na yuvā na ca madhyamaḥ/
dharmeṇa śāsitaṃ sarvaṃ na ca bādhā vidhīyate // 9//

ณ ที่นั้น เด็ก คนหนุ่มสาว และคนวัยกลางคนไม่สูญเสียชีวิต แวนแควนทั้งปวง ได้รับการปกครองโดยธรรม ไม่มีอันตรายใด ๆ เกิดขึ้นเลย

drśyate na ca kāryārthī rāme rājyaṃ praśāsati /
lakṣmaṇaḥ prāñjalirbhūtvā rāmāyāivaṃ nyavedayat // 10//

เมื่อพระรามทรงปกครองราชอาณาจักรอยู่ ย่อมจะไม่ได้เห็นผู้มารองทุกข์ พระลักษมณ์ทรงกระทำอัญชลี กราบทูลแด่พระรามอย่างนี้

samyakpraṇīṭayā nīṭyā nādharmo vidyate kvacit/
tasmādrājabhayāt sarve rakṣantīva parasparam // 12 // ¹

ควายนโยบายการปกครองอันดีงาม ไม่ว่า ณ ที่ใดก็ตามย่อมจะไม่ได้พบเห็นอธรรม
เนื่องจากความเกรงกลัวพระราชานั้นเอง ประชาชนทั้งปวงเสมือนว่าต่างคุ้มครองซึ่งกัน
และกัน

9.3 สภาพบ้านเมืองสมัยพระเจ้ากรุงพราหิในมหากาพย์มหาภารตะ

พระเจ้ายุธิษเฐียรวีรบุรุษในมหากาพย์มหาภารตะ ทรงปกครองบ้านเมืองโดยใช้
หลักศีลธรรมและจริยธรรม ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ธรรมะ" เพื่อบรรลุเป้าหมาย คือ
สวัสดิภาพของสังคม ซึ่งมีใช้เป็นสวัสดิภาพของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ หากเป็น
สวัสดิภาพของชาวโลกทั้งมวล การปกครองโดยธรรมของพระองค์ ทำให้ประชาชนเป็นผู้
มีธรรมะ บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ไม่ประสบภัยพิบัติใด ๆ เลย บทโคลงต่อไปนี้จะแสดง
ให้เห็นสภาพบ้านเมืองในสมัยของพระองค์

rakṣanād dharmarājasya satyasya paripālanāt /
śatrūnāṃ kṣapanāccāiva svakarmaniratāḥ prajāḥ // 1 //

เพราะการปกปักรักษาและเพราะการบริหารของพระธรรมราชานูทรงความดี
และเพราะการสิ้นไปของเหล่าศัตรู ประชาชนจึงเป็นผู้พอใจในหน้าที่การงานของตนเอง

balinām samyagādānād dharmataścānuśāsanāt /
nikāmarvaṣī parjanyaḥ sphīto janapado'bhavat // 2 //

¹ Vālmīki, Rāmāyaṇa (Madras : M.L.J. Press, 1958),
p. 1037-08.

เนื่องจากการเก็บภาษีอย่างพอเหมาะและเนื่องจากพระราชโองการที่ถูกต้อง
นั้นมีฝนตกตามที่ปรารถนา แวนแวนเจริญรุ่งเรือง

sarvārambhāḥ supravṛttā gorakṣā karṣaṇam vaṇik /
viśeṣāt sarvamevāitat saṃjajñe rājakarmanah // 3 //

ราชกิจทั้งหลาย คือ การเลี้ยงสัตว์ การกสิกรรม และการค้าขาย นี้กำลัง
ความสามารถในการเริ่มต้นทำงาน และปฏิบัติถูกต้องตามระเบียบ สิ่งนี้บังปวงเกิดขึ้น
เพราะความดีวิเศษ

dasyubhyo vañcakebhyo vā rājan prati parasparam/
rājavallabhataścāiva nāśrūyanta mṛṣā girah // 4 //

ข้าแต่พระราชา เราไม่ได้ยินคำพูดที่ไม่เป็นความจริงจากพวกนักปล้น หรือพวก
ตลบตะแลงที่พูดจาท่อกัน และไม่ได้ยินคำเพ้อหลอหลอกเคลื่อนจากผู้ที่พระราชาไปรคปราน

avarṣam cātivarṣam ca vyādhipāvakamūrccanam /
sarvametat tadā nāsīd dharmanitye yudhiṣṭhire // 5 //

ในกาลครั้งนั้น เมื่อพระเจ้ายชุติษเรือบรทรงเป็นผู้มั่นคงในหน้าที่ สิ่งนี้บังปวง คือ
ฝนแล้ง น้ำท่วม โรคระบาด ไฟไหม และเหตุรุนแรงอุกฉกรรจ์ไม่มีเลย

priyam kartumupasthātum balikarma svabhāvajam /
abhihartum nrpā jagmurnānyāiḥ kāryāiḥ kathamcana // 6 //

พระราชาทรงหลายเสด็จไปเพื่อการทำสิ่งที่ทรงพอพระทัย เพื่อการสักการะ เพื่อ
การถวายเครื่องบรรณาการอันเป็นพรกตวิสัย มิได้ไปช่วยจุดประสงคอื่น ๆ ด้วยประการ
ใดเลย

dharmyāirdhanāgamāistasya vavr̥dhe nicayo mahān /
kartuṃ yasya na śakyeta kṣayo varṣasatāirapi // 7 //¹

พระคลังใหญ่โตไค้ขยายเพิ่มขึ้นด้วยทรัพย์สินสมบัติทั้งหลายที่ได้มาโดยชอบธรรม ไม่มี
ใครสามารถทำให้อร่อยหรือลงไค้ แม้จะควยระยะเวลารอยบ่ก็ก็ตาม

ในรัชสมัยของพระเจ้าทุโรชชน พระราชาผู้ยิ่งใหญ่องค์หนึ่งในสมัยโบราณ ทรงเป็น
พระราชโอรสของพระเจ้าทุรชช พระองค์เป็นผู้ทรงธรรม มีอำนาจเสมอกับพระอินทร์ ความ
เป็นพระราชาผู้ทรงธรรมของพระองค์ทำให้บ้านเมืองมีสภาพดังนี้

ratnāirdhanāisca paśubhiḥ sasyāis̥cāpi prthagvidhāiḥ /
nagaraṃ viṣayaścāsyā pratipūrnastadābhavat // 14 //

ในกาลครั้งนั้น นครและแว่นแคว้นของพระองค์บริบูรณ์ด้วย แก้วมณี ทรัพย์สิน
สัตว์เลี้ยง และข้าวกล้าทั้งหลายนานาชนิด

na tasya viṣaye cābhūt kṛpaṇo nāpi durgataḥ /
vyādhito vā kṛśo vāpi tasmin nābhūnnaraḥ kvacit // 15 //²

ในแว่นแคว้นของพระองค์ไม่มีคนยากจนเข็ญใจ ไม่มีคนโศกรายน่าสมเพช ใน
แว่นแคว้นนั้นไม่ว่า ณ ที่ใดก็ตาม ไม่มีคนเจ็บป่วยหรือคนผอมแห้งเลย

สภาพบ้านเมืองสมัยพระเจ้าจักรพรรดิ แม้จะเป็นสภาพบ้านเมืองที่บรรยายตามความ
คิดฝันของกวี แต่ก็สามารถเป็นไปได้โดยค้จากสภาพความเป็นจริงของหลายประเทศใน
ปัจจุบัน ผู้นำประเทศที่เป็นผู้นำที่ดี ผู้เสียสละผลประโยชน์ส่วนตนทุกประการเพื่อประเทศ-
ชาติ ย่อมหนุนบำรุงให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองมีสันติสุข ประชาชนมีระเบียบวินัย และมี
สวัสดิภาพในการดำรงชีวิต สภาพบ้านเมืองสมัยพระเจ้าจักรพรรดิจึงเป็นสิ่งที่แสดงว่า เมื่อผู้
นำประเทศเป็นผู้นำที่ดี บ้านเมืองก็ย่อมจะเจริญรุ่งเรืองอย่างนี้แน่นอน

¹ Mahābhārata (Gorakhpura : Gītā Press, 1956), I, p.331.

² Ibid., IV, p. 4.